

Kitap Değerlendirmesi

Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler Üzerine Bir İnceleme

Melihat YILDIRIM*

Beyazlık, beni yakan beyazlık... Ateşin yanında oturuyor ve derimi inceliyorum, postum. Daha önce hiç dikkatimi çekmemiş sanki ne kadar da çirkinmiş meğer. Ama bir an duraksıyorum: Kim söyleyebilir bana güzelin ne olduğunu?

Frantz Fanon

Sömürgecilik mefhumu akla gelen ilk manası, askeri müdahale başta olmak üzere çeşitli yollarla bir devletin kendi sınırı dışındaki toprakları işgal etmesi şeklindeki tanımıyla ele alındığında tarihi, Yunan kolonilerine kadar götürülebilecek bir olgudur. Günümüz itibarıyla bu mefhum tarzını ve görüntüsünü değiştirmiştir. Sadece ilk manası ile düşünürsek sömürgecilik artık ölü bir olgu demek doğru olmaz, aleni olarak işgal yoluyla sömürü yoksa bile, örtük ve gizil bir şekilde sömürge faaliyetleri devam etmektedir. Nasıl ki tarihi süreçte sömürgeci devletlerin uygulamış olduğu tam sömürge, yarı sömürge ve özerk/yarı bağımsız devletler şeklinde ki sömürü çeşitleri gibi günümüzde de gizil ve örtük olarak devam eden sömürünün çeşitleri bulunmaktadır. Örneğin küresel sistem içerisinde kapitalist olmayan ekonomilere, Avrupa kapitalizmini ateşleme yapılandırması olarak tanımlayabileceğimiz kapitalizmin bir parçası olan kolonyalizm (Fisunoğlu & Dumlu, 2018) de bir sömürü çeşididir, ırkçılık ve ötekileştirme ile yapılan benlik/kimlik istilası da bir sömürüdür. Frantz Fanon'un çağının ötesinde yankı bulan seslenişi bu noktadan kavrama dahil olmaktadır; hem aleni sömürgeciliğe karşı aktivist duruşu ile hem de gizil ve örtük sömürgeciliğe karşı akademik-fikri çalışmalarıyla. Fanon'un kavrama yöneltmiş olduğu eleştirileri, *Siyah Deri Beyaz Maskeler ve Yeryüzünün Lanetlileri* gibi eserleri Anti-Kolonyal söylem içerisinde önemli bir yere sahiptir.

Sakarya Üniversitesi
Kültürel Çalışmalar ABD
Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi,
E-mail: melahatyildirim@ogr.sakarya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3996-1557

Geliş Tarihi: 10.11.2021
Kabul Tarihi: 22.11.2021

Yıldırım, M. (2021). Frantz Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler üzerine bir inceleme. *Medya ve Kültür*, 1(2), 212-217

Fanon'un sömürge olgusunun 2 boyutunu da tecrübe etmiş bir kişi olması, psikanaliz yöntemini kullanarak sömürge mefhumunu ve sömürge insanını incelemesi, çalışmalarıyla çağında ses getirmekle kalmayıp günümüzde de yankı bulmaya devam etmesi, onu ve çalışmalarını daha yakından incelememizi gerekli kılmaktadır. Bu sebeple Fanon'un düşünce dünyasını anlayabilmek, ona ait bir eseri değerlendirebilmek için öncelikle Fransız Antiller'inde başlayıp kendini bir Cezayirli olarak tanımlar (Fanon, 2016, s. 8) şekilde ABD'de son bulan hayatına bakmak gerekmektedir.

“Croix de Guerre nişanı sahibi Fanon'dan el-Mücahid dergisi editörlüğüne”

Babası tarafından köle, anne tarafından ise Fransız karışımı bir soya sahip olan Fanon, 1925 yılında Fransız sömürgesi Martinique'teki Fort-de-France'ta doğmuştur. Ziauddin Sardar'ın tanımıyla Fanon birçok kendiliği olan karmaşık yapıda bir kişiydi. “Kendi anlatımıyla, Antiller'de başlayan hayatının sonunda kendini Cezayirli olarak kabul etmiştir (Fanon, 2016, s. 8).” Hayatına baktığımızda çelişkili gözükten durumlar yaşamış olan Fanon, önce Almanya'ya karşı Fransız ordusunda yer almış, sonrasında ise Fransa'ya karşı Cezayir saflarında savaşmıştır. Bu çelişik gözükten durumlar onun fikri olarak geçirdiği aşamaların da bir göstergesidir. Fort-de-France'taki okulunda öğretilen anti-kolonyalist görüşleri ile tanınan şair ve yazar Aime Césaire 'ın sömürgeci ırkçılığa karşı itirazları, Fanon'da etki uyandırmıştır. Bu etkileniş doğrultusunda önce Antiller'de Vichy rejimine karşı propaganda faaliyetlerine katılmış, ardından ona Croix de Guerre nişanını kazandıran Fransa saflarında pek çok direnişe destek vermiş ve Fransız ordusunda yer almıştır (Fanon, 2016, s. 9). Bu süre zarfında deneyimlediği sadece direniş mefhumu değil, özgürlükleri için savaştığı Fransızlar tarafından ten rengi dolayısıyla nasıl hakir-öteki olarak görüldüğünü de tecrübe etmiştir. Bu farkına varışın yanında Fransız saflarında bulunmak Fanon'a - kazandığı bursla - Lyon'da tıp ve psikiyatri okumanın da kapılarını açmıştır.

Fanon, 1952 yılında 27 yaşındayken ırkçılığı bir tartışma olarak sunan, psikanalizi bir yöntem olarak işleyen ve onu çağının ötesinde anti-kolonyal söylemin öncüsü haline getiren ilk kitabı *Siyah Deri Beyaz Maskeler*'i yayımlamıştır. Fanon, Fransa'da tıp ve psikiyatri eğitimini tamamladıktan sonra 1953 yılında Cezayir'de Bida-Joinville Hastanesi psikiyatri bölüm başkanlığı görevini kabul etmiş, sömürgecileri ve sömürge mağduru kişileri tedavi etme, inceleme fırsatı bulmuş ve burada bir paradigma değişimi yaşamıştır (Ünlü, 2018, s. 45). Buradaki görevini 1956 yılında bırakarak Ulusal Kurtuluş Cephesine (FLN) katılmış, ardından Tunus'a gitmiş, Manouba Kliniğinde ve Nöropsikiyatri Merkezinde çalışmış, el-Mücahid adlı Cezayir direnişinin kalemi olan bir dergi çıkartmıştır (Fanon, 2016, s. 8). Geçici Cezayir hükümeti adına Gana'da elçilik yapmış, Gana'dayken lösemi teşhisi konulmasıyla tedavi için gittiği ABD'de 1961 yılında vefat etmiştir.

“Siyah Deri Beyaz Maskeler”

Fanon'un incelemiş olduğumuz Cahit Koytak çevirili Encore yayınlarından çıkmış olan *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabı 8 bölümden oluşmakta ve Ziauddin Sardar tarafından yazılmış önsözü de içermektedir. Çatı kavram, ırkçılık ve sömürge olgusu olan kitapta her bir bölüm ayrı bir araştırmayı teşkil etmektedir. İlk bölümde “Zenci ve Dil” meselesini ele almış, dil fenomenini üzerinde durarak sömürgeci baskı ile oluşan benlik

bölünmesini açıklamaya çalışmıştır. İkinci bölümde “Siyah Kadın-Beyaz Erkek” ve üçüncü bölümde ise “Siyah Erkek-Beyaz Kadın” başlığı altında ırk ve cinsiyet farklılıkları üzerinden kişiler arasındaki ilişkinin boyutlarını Rene Maran’ın otobiyografi benzeri romanı üzerinden anlamaya çalışmış ve kişileri psikanalize tabi tutmuştur. Dördüncü bölümde ise “Sömürgeleşmiş Halkların Sözde Bağımsızlık Kompleksi Üzerine” başlığı altında Mannoni’nin *Prospero et Caliban: Psychologie de la Colonisation* adlı eserinin bir eleştirisini yapmaya çalışmış, Mannoni’nin ele aldığı sömürge olgusunun gerçek boyutlarını kavramamış olduğunu kendi tespitleri ile göstermeye çalışmıştır. Beşinci bölümde ise “Siyah Olma Gerçeği” başlığı ile kendisinin de siyah olduğu gerçeği ile yüzleşip Jean-Paul Sartre’ın Yahudi Sorunu Üzerine Düşünceler denemesi ile bağlantı kurarak kendi tanınma mücadelesi üzerine görüşler paylaşmıştır. Altıncı bölümde ise “Zenci ve Psikopatoloji” başlığı altında Freud ve Adler’in görüşlerinin, nevrotik tepkimeleri inceleme amacıyla gelişmiş psikanaliz akımlarının, derisi renkli insanların dünyaya bakışlarını açıklamada yeterli olup olmadıklarını sorgulamaya çalışmıştır. Yedinci bölümde ise “Zenci ve Tanınma” başlığı altında “Zenci ve Adler” ile “Zenci ve Hegel” gibi alt başlıklarla bir değerlendirme yapmış ve eleştiri olarak Hegel ve Adler’in görüşlerinden hareketle tanınma mefhumunu incelemiştir. Sekizinci bölüm ise son söz yerine kitabın temel kavramı olarak şekil bulunan yabancılaşma kavramına değinip, insanın insana dair kulluğunun son bulması yönündeki temennilerini de dile getirerek çalışmasını sonlandırmıştır.

Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler*’i psikiyatri asistanıyken bitirme tezi olarak kaleme almış, fakat tez ırkçılık kavramını tartışmaya açmış olması sebebiyle kabul görmemiş ve daha sonra kitap olarak yayımlanmıştır. (Fanon, 2017) Akademik bir yazı olmasına rağmen kitabın ağıdalı ve ağır bir dili yoktur, üslup bakımından akıcı, sade, gayet açık ve anlaşılırdır.

“Fanon ne söyler?”

Fanon’un fikirlerinin gelişiminde pek çok ismin etkisi vardır bunlar arasında; Marx ve Hegel, lise hocası Aime Cesaire ve Wole Soyinka gibi *Negritude* hareketi yazarları, Fransız Marksist Jean- Paul Sartre, Sigmund Freud, Jacques Lacan ve Alfred Adler gibi isimler öne çıkmaktadır. Siyah Deri Beyaz Maskeler kitabını incelediğimizde Fanon’un konuları ele alış şekli ve kullandığı yöntem itibarıyla bu sayılan isimlerin etkileri belirgin bir şekilde görülmektedir; en başta da Hegel ve onun *Tinin Fenomenolojisi*’nde ki tanınma kavramının.

Kitaba ismini veren “Siyah deri beyaz maskeler” ifadesinde kast edilen nedir? “Siyah insan beyaz olmak istiyor. Beyaz insansa köleleştirerek daha yüksek bir insani düzeye ulaşmak”(Fanon, 2016, s. 25). Fanon’un eleştirdiği de bu içselleştirilen durum; tanınmanın karşılıklılığını ortadan kaldıran, sömürgeleştirilen siyah adamın beyaz olma istenci. Siyah adam, derisinden kurtuluşu olmadığı için beyazlaşmanın başka yollarını arar, örneğin “dil” ile beyaz olma(Ünlü, 2018, s. 40). Fransızca’yı iyi bilmek, hatta beyazdan daha iyi konuşmak. Bu şekilde ulaşacağını düşünür beyaz olma idealine. Ana yurtlarından ayrılıp iş, eğitim vs. için bir müddet beyazların olduğu topraklarda bulunan zencilerin, yurtlarına döndüğünde takındıkları “değişmiş” gibi tavırla aslında yaptıkları “beyaz maskelerini” yüzlerinde tutmaya çalışmaktır. Fanon, sömürgeciliğin hışımına uğramış her ırk ve toplumda benzer davranışlara rastlanabileceğini söyler.

Bu sözü ötekileştirmeye uğramış çoğu kişi ve toplumda benzer durumlara rastlanır olarak revize etmek istiyorum. Zenci adamın köyüne geldiğinde takındığı beyaz maske ve oraya ait olan “şeyleri” ve yerel dili unutmuş gibi takındığı tavrın benzer hikayesi Türkiye özelinde yöresel fıkralarda da yer bulur; şehirli-köylü ayrımı şeklinde.¹ Şehirde bir müddet kalıp köyüne dönen kişinin yaptıkları, yapmacıklığı köylülerce fıkralara malzeme edilir. Şehre giden geçmişini unutmak durumunda, geri geldiğinde ise bariz bir değişim geçirmiş olduğunu göstermek mecburiyetindeymiş gibi bir düşünce söz konusu.

Fanon kitapta Damourette ve Pichon’dan alıntı yaparak “Her dilin ayrı bir düşünce tarzı olduğunu” söyler. Yurduna dönen zencilerin kopuş yaşamalarını, köksüzmüş gibi tavrılarını, başka bir dili benimsemiş olmalarına bağlarken bu alıntıyı dayanak gösterir. Dil mefhumu önemlidir. Tanınma-tanımlama, benlik ve öteki idraklerinde de dilin önemli bir yeri vardır. Bir coğrafyanın-ülkenin dili ile konuşmak oranın kültürel kodlarını da barındırmayı gerektirir ve doğal olarak o dili konuştuğunda o kodlar kişiye işlenir. Fanon’un kitapta eleştirdiği, zencilerin beyaz adam olma isteği, beyaz adam olmayı ideal haline getirmiş olmaları durumu öyle bir hal almıştır ki Fanon’un da örneklendirdiği gibi Antilli siyah ile Afrikalı siyah arasında oluşmuş bir hiyerarşiyle sonuçlanmıştır. Antilliler daha Fransız, daha “beyaz adam”dır. Bu kastı oluşturan ise sömüren güç değil, bizzat sömürülenlerin sömürü olgusunu içselleştirme durumudur. Fanon “Bir dile hakim olan o dil ile ima edilen, ifade bulan dünyaya da hakim olur, o dünyayı bilir” der. İşte bu noktada Fanon, o dünyanın bilinmesini değil, değiştirilmesini istemektedir.

Mannoni’in yerli-sömürgeci ilişkisini belirleyen psikolojik fenomen hakkında düşüncelerini derlediği *Prospero et Calivan: Psychologie de la Colonisation* adlı kitabını inceleyen Fanon, Siyah Deri Beyaz Maskeler kitabında Mannoni’nin ele aldığı olgunun geçek boyutlarını kavrayamadığını göstermeye çalışır. Fırat Mollaer, Mannoni ve Afrika’nın zihinsel geriliğini vurgulayan psikoloji literatürünü Hegel’in tarih felsefesi savında yapmaya çalıştığının başka bir disiplinde yeniden üretilmesi şeklinde yorumlar(Mollaer, 2021, s. 20). Sömürgeyi bilginin temel bir problemi olarak işleyen Fanon “Sömürge ırkçılığı diğer ırkçılık türlerinden farklı değildir” der. Ayrıca yine bir diğer bölümde “bir toplum ya ırkçıdır, ya değil bunun ortası olmaz” ifadelerini kullanır. Sömürge ırkçılığı konusunda sorumlu olarak Mannoni’nin işaret ettiği çok çalışıp az kazanan küçük memurlar, küçük tüccar ve kolonyalistlerinin aksine, Avrupa uygarlığını ve onun ileri temsilcilerini sorumlu görür.

“Avrupa uygarlığı ve onun nitelikli temsilcileri sömürgeci ırkçılığın sorumlusudur.”(Fanon, 2016, s.115)

Fanon’un ırkçılığa bakışı net ve keskindir, Mannoni’nin ise ırkçılığı başarı kaydedememiş beyazların ürünü olarak sunması yavan bir düşüncedir. Yani Güney Afrika’da ırkçılığın üretilmesi ve zencilere karşı nefret söyleminin sebebi yoksul beyazların başarısızlıkları değil, Güney Afrika’nın bütünüyle ırkçı bir yapılanmanın içerisinde olmasından dolayıdır. (Fanon, 2016, s.111)

¹Fanon’un aktardığı; bir müddet Fransız köyüne ailesinin yanına dönen köylü çocuğunun çiftlikte gözüne çarpan bir aletin küçümseyici tavrılarla ne olduğunu sorduğu ve babasının da hatırlatmak için demir zincirli gülleyle oğlunun ayağına bırakması ile bir anda hatırlayıp yapmacık tavrılarından sıyrıldığı hikaye(bkz. Fanon, a.g.e., s.40). Aynı şekilde bir Karadeniz fıkrasında, şehre gidip köye dönen köylü çocuğunun babasının yönlendirmesi ile kazmanın ucuna basıp benzer bir aydınlanma yaşadığı hikaye.

Zenci kadın, Beyaz erkek karşısında nasıl davranır veya Zenci erkek, Beyaz kadına nasıl bakar? Fanon kitapta bu ve bunun gibi karşılıklı ilişki ve iletişimin boyutlarını anlamak-öğrenmek istediğimizde yöneltebileceğimiz sorular üzerinden bir sorgulamaya gireriz, Siyah erkek ve Siyah kadını psikanalize tabi tutar. Fanon'un kitapta Mayotte Capecia adlı zenci bir kadının günlüğünden paylaştığı alıntı² gösteriyor ki zenci kadının bilinç altına işlemiş olan beyaz adamın/kadının üstünlüğü, onun karşı cins ile olan ilişkilerini ve kendi benliğini tanımlaması-oluşturmadansa onu olumsuz etkilemektedir. Fanon, aşılınmış olan bu üstünlük olgusunun (üstün renk olgusu) kadın erkek ilişkilerinde ne derece belirgin olduğunu kişilerin bilinç altında ve bilinç dışında yatan düşüncelerle örneklendirilmiş, Siyah erkeğin nevrotik olduğu ve psikik tavırlar sergilemesinin mazereti olarak derisinin rengini ileri sürdüğü sonucuna ulaşmıştır(Fanon, 2016, s. 102). Ama ümit ettiği şey yapmış olduğu çıkarımlar ve söyledikleri ile aslında başarısızlıklarını derisinin rengine bağlama düşüncesini tümüyle ortadan kaldırmış olmaktadır;

“Derimin rengi hiçbir şekilde bir eksiklik, bir kusur olarak görülmemelidir. Avrupalının dayattığı Zenci-Beyaz ayrımını kabul ettiği andan itibaren, Zenci için artık rahat nefes alma olanağı yoktur.”(Fanon, 2016, s. 105)

“Dünyayı bilmek değil, dünyayı değiştirmek! Mesele bu!”

Fanon'un temel hedefi sömürgeleşmek ve insanı özgürleştirmekti(Kaya, 2020). Adalet, eşitlik, hak ve hürriyet istiyordu, ama beyazların ürettiği kavramlar siyahlara gelince duraksayan ve suskunlaşan bir hal alıyordu. Hegel'in diyalektiği üzerine yaptığı sorgulamalar neticesinde, Hegelci fenomenoloji ve Sartre felsefesi ile eleştirel bir diyaloga girerek efendi-köle ilişkisinin evrenselliğini de sorgulamıştır(Kaya, 2020). Bir tanınma kuramı olarak Hegelci model sadece Avrupalı özneler (beyazlar) arasında mı geçerlidir? Hegel diyalektiğinde tanınma mefhumu, mutlak bir “karşılıklık” içermekteyken, sömürge toplumuna gelindiğinde karşılıklı tanıma (Hegel'deki) yerini “tek taraflılığa” bırakır(Mollaer, 2018, s. 111). Fanon, Hegel'in yönteminin yetersizliğini ve yöntemin sömürge toplumunu açıklarken kullanışsız kalmasını eleştirmektedir. Fanon, “şimdiye kadar zekada felsefede kimseyi kurtarmamıştır” şeklinde söylemiyle insanların imhasını meşrulaştırıcı silah olarak “zeka” ve “felsefe” kavramlarını tanımlar. Silah olarak felsefe tanımlaması, Hegel felsefesine alenen bir gönderme değilse bile yetersiz ve kullanışsız olduğunu düşünmesinden ötürü kısmi bir bağlantı var diyebiliriz. *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabında da görüyoruz ki Fanon'un yapmaya çalıştığı “kolonyal köleyi”, Hegelci köle tanımından uzaklaştırmaktır. “Hegelci tanınmanın temeli olan tanınma arzusuna karşılık, sömürgeadaki ilişkilerde *narsistik ilgisizlik* hakimdir.”(Mollaer, 2018, s. 112) Siyah adamın beyaz maske takması, müstakil bir özbilinç kazanmak yerine beyaz efendinin özbilincini istemesi, kendini efendinin özbilinciyle tanımlaması anlamına gelir ve bu durum karşılıklı tanınmanın engelidir (Mollaer, 2018, s. 113).

Fanon, *Siyah Deri Beyaz Maskeler* kitabı ile yabancılaşma kavramını, düşüncesinin temel kavramları arasına yerleştirmiş, Hegelci Marksist atmosferde “yabancılaşma” ve “şeyleşme” temalarıyla sömürgecilik eleştirisi yapmıştır. Mollaer'in tabiri ile 20.

2 bir Siyah kadının, bir Beyaz erkeğin gözünde hiçbir zaman bütün bütüne saygıya ve bağlanmaya değer olmayacağı düşünüyordum ” bzk. (Fanon, a.g.e., s.62)

yüzyılda yabancılaşma kavramını Fanon kadar ustalıkla anlatan çıkmamıştır (Mollaer, 2021, s. 122).

Fanon'un kitapta değindiği siyah adamın kendi istenciyle beyaz olma idealinin dışında, beyaz adam tarafından alenen maruz kaldığı "ötekilik" durumlarına da yer vermiştir. Michel Leiris'den yaptığı alıntıya bakacak olursak;

"Onların entelektüel gelişimi de zaten münhasıran Fransız dilinin çevresinde gerçekleşmiştir(Fanon, 2016, s. 56)."

Günümüzde ırkçı-ötekileştirici söylemde geneli itibarı ile olumlu yönde değişmeler olsa bile, hala Fanon'un alıntısındaki gibi düşünceye-zihniyete sahip kişiler mevcut ve söylemleri medya aracılığı ile evrensel bilinirlik kazanıyor. Örneğin yakın bir zamanda Fransız bir politikacının benzer bir zihniyet ile Cezayir için söylediklerine bakalım; "Fransa'nın sömürgesi olmadan önce Cezayir ulusu var mıydı?" Yani biz olmasaydık siz bir ulus bile değildiniz diyen bu politikacının söylemini nereye koyacağız? Fanon'un hayatı bunu görmeye yetmese de Cezayir artık bağımsız bir ülke. Peki buna rağmen beyaz adamın ötekileştirmesi- sömürge istenci devam etmiyor diyebilir miyiz?

Kolonyalizmin psikolojisini inceleyen Siyah Deri Beyaz Maskeler, açtığı yol itibarıyla anti-kolonyal söylemin en yapıcı metinlerinden olmuştur. Fanon'un kitapta ırkçılık meselesini tartışmaya açmış olması ve özgürce görüşlerini ifade etmesi, sunmuş olduğu araştırmalar ve çarpıcı eleştiriler, ölümünden sonra pek çok çalışmaya ışık olmuş, Black Power gibi hareketlere ilham kaynağı olmuştur. Ayrıca Fanon'un çalışmaları, sömürgecilik sonrası söylemin de (post-kolonyal söylem) temel dayanak metinleri arasında listelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Fanon, F. (2016). *Siyah Deri Beyaz Maskeler* (C. Koytak, Çev.). Encore Yayınları.
- Fanon, F. (2017). *Cezayir Bağımsızlık Savaşının Anatomisi* (K. Çileçöp, Çev.). Pınar Yayınları.
- Fisunoğlu, S., & Dumlu, A. (2018). Kolonyal Söylem: Bir Savaşçı Aime Cesaire. *International Journal of Education Technology and Scientific Researches*, 3(5), 43-57.
- Kaya, İ. (2020). Hegel'in Diyalektiği ve Fanon'un Tanınma Mücadelesi: Siyah Derilinin Beyaz Maskesi ya da İçselleştirilmiş Oryantalizm (İ. Kaya, Çev.). *ULUM*, 3(2), 433-449.
- Mollaer, F. (2018). *Kimlik, Tanınma Mücadelesi ve Şarkiyatçılık*. Metis Yayınları.
- Mollaer, F. (2021). *Anti-Kolonyalizm Söylemi Evrensellik, Kimlik ve Özgürleşme*. Dora.
- Özdemir, M. (2018). *Post-Kolonyalizm Nedir? Dünyalar Arasında ve Türkiye'de Bilim, Kavram ve Teorilerin İşlevleri*. Açılım Kitap.
- Ünlü, B. (2018). Frantz Fanon: İmkansız Bir Hayat ile Devrimci Bir Hayat Arasında. İçinde F. Mollaer (Ed.), *Fanon'un Hayaletleri Fanon'la Konuşmayı Sürdürmek*. İthaki Yayınları.